

MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE
DANYLO HALYTSKY LVIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY
DEPARTMENT OF UKRAINIAN STUDIES
DEPARTMENT OF HUMANITARIAN EDUCATION
WORLD FEDERATION OF UKRAINIAN MEDICAL ASSOCIATIONS
Ukrainian Medical Association
SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
Medical commission of NTSh

LINGUISTIC ECOLOGY: THE LANGUAGE OF MEDICINE

Materials of the All-Ukrainian scientific-practical
conference with international participation

Lviv, 2023

Л 59 **Лінгвоекотологія: мова медицини:** збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 22 - 23 лютого 2023 року / наукова редакторка Тетяна Єщенко. Львів: Друкарня Львів-ського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2023. 428 с.

ISBN 978-617-7196-30-2

Наукова рада:

д-р фарм. наук, професор Борис Зіменковський;
д-р мед. наук, професорка Валентина Чоп'як;
д-р мед. наук, професор Андрій Базилевич;
д-р біолог. наук, професор Анатолій Магльований;
д-р мед. наук, професорка Валентина Мойсеєнко;
д-р мед. наук, професор Андрій Наконечний;
д-р філол. наук, професор Микола Степаненко;
д-р мед. наук, професор Олександра Томашевська;
д-р філол. наук, професорка Ірина Колесникова;
д-р філос. наук, професор Павло Содомора;

д-р мед. наук, професор Олександр Кіцера;
д-р мед. наук, професор Євген Дзісь;
д-р філол. наук, професорка Ірина Кочан;
д-р мед. наук, професор Андрій Кордіяк;
д-р філос. наук, професорка Надія Гапон;
д-р істор. наук, професор Ігор Коляда;
д-р філол. наук, професорка Марія Личук;
д-р філос. наук, професор Ігор Держко;
д-р філол. наук, професор Марія Дружинець;
д-р філол. наук, професорка Ольга Новикова

Редакційна рада:

докт. філол. наук, доцентка Тетяна Єщенко (наукова редакторка);
канд. філол. наук, доцентка Надія Черкес; канд. істор. наук, доцентка Наталія Божко;
канд. наук із держ. упр., доцентка Галина Терешкевич (с. Діюгена);
канд. істор. наук, доцентка Наталія Гірна; канд. істор. наук, доцентка Віра Мельник;
канд. філол. наук Ірина Матушак; канд. філол. наук, доцентка Світлана Ягело;
канд. філол. наук, доцентка Марта Дрогомирецька;
канд. пед. наук, доцентка Галина Стечак

У збірнику наукових праць уміщено матеріали учасників усеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Лінгвоекотологія: мова медицини». Подано розвідки, в яких порушено проблеми збереження національної унікальності мови медицини, її зв'язок із етнічною аксіосферою; забезпечення її чистоти, відповідності національному способу мислення українців. Охарактеризовано процес деросіянізації мови клінік, медичної практики в Україні як важливого етапу національного державотворення; десемантизацію базових ідеологем радянської сферії в сучасному медичному дискурсі; окреслено роль Наукового товариства ім. Шевченка та Українського лікарського товариства у становленні мови медицини на рідномовній основі; вказано на культуру терміновживання й відродження національної мовної традиції в медицині; на функціонування медичної термінології у науковому, публіцистичному і художньому стилях.

Розглянуто росіянізацію сфери медицини як інструмент експансії і неототалітаризму у часі московсько-української війни (2014-2022 рр.). Висвітлено питання терапії мови і мовлення дітей і дорослих як новітню галузь мовленнєвої реабілітації.

Для науковців у галузі українознавства, філологів, культурологів, істориків, лікарів.

Автори несуть повну відповідальність за грамотність поданих текстів, точність наведених фактів, цитат, покликань, статистичних даних, власних імен, оформлення бібліографії.

Редакційна рада має право на скорочення матеріалів.

*Рекомендувала до друку вчена рада факультету іноземних студентів
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
(протокол № 1-2023 від 21.02.2023 року)*

© Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького, 2023
© Автори матеріалів, 2023

термінології.....	103
Мазур Петро, Мазур Людмила, Горошко Євгенія Становлення медичної термінології в Українській Народній Республіці 1917-1920 р. р. (за Арсеном Річинським)	108
Samoilenko Olena Some Controversies of Ukrainian Medical Terminology	113
Syrotina Olena, Rozhkov Yurii Генезис термінології ветеринарної медицини (на прикладі англійської та української мов)	119
Сікорська Ольга, Ханецька Антоніна Становлення та проблематика української медичної термінології	128
Тепла Оксана Екстралінгвальні й інтралінгвальні чинники появи ковід-новотворів	134
Томашевська Олександра, Дзись Євген Росіянізми в українській мові медицини	140
Черкес Мар'яна, Черкес Надія Екологічний аспект сучасної української мови (на прикладі деяких атрибутивних конструкцій медичного мовлення оториноларингологів.....	147
Яворська Лідія Про суржик, калькування і мовні покручі у навчальній фармацевтичній літературі за незалежності України	154

**Фахова комунікація. Мовотерапія.
Деросіянізація мови клінік, медичної практики
в Україні як важливий етап національного
державотворення**

Гапон Надія Гендерночутливе мовлення у психолінгвістичних підходах: розмисли про соціальні та професійні комунікації	159
Щенко Тетяна Екологія мови сучасної медичної документації у галузі охорони здоров'я.....	165
Іваненко Ірина Проблема використання росіянізмів у творчих роботах студентів Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.....	175
Колесникова Ірина Терапія мови: деякі зауваження.....	180
Масний Зеновій-Тарас Зауваги про мову медицини	185
Матушак Ірина Мовний пуризм на початку ХХ століття	187
Сабельникова Тамара Екологія мови як чинник звільнення від колоніальної залежності (на матеріалі текстів медичного спрямування)»	190
Сердуніч Любо Важливість боротьби з омосковцями у сфері медицини як інструментом лінгвоциду	196
Степаненко Микола Епоха коронавірусу й український академічно-народний медичний дискурс	203
Тукова Тетяна «Лінгвальний» на межі дискурсів?	209
Турган Ольга Синтез наукового й художнього дискурсу в українській романістиці ХХ століття про лікарів	215
Якубовська Марія, Стахів Марія, Даньшова Валентина	

університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5 (73). С. 310–312.

13. Яковлева С. Скорочення як лінгвістична особливість ветеринарних термінів (на матеріалі англійської мови). *Magister Dixit*, 2011. № 4. С. 36-40.

УДК 459.80

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ольга Сікорська,

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри суспільних наук Одеського національного
медичного університету
(м. Одеса, Україна)*

Антоніна Ханецька,

*викладачка кафедри суспільно-гуманітарних наук
Одеського державного аграрного університету
(м. Одеса, Україна)*

У статті розглянуто питання становлення термінології як науки, окреслено визначення терміна та причини, які впливають на розвиток терміносистем. Окремо висвітлено становлення медичної термінології як однієї з найдавніших. Описано, як саме політична ситуація впливає на розвиток та структуру термінологічної лексеми. Розкрито питання періодизації медичної терміносистеми та подано коротку характеристику до кожного з періодів. Поділ термінів на групи (анатомічні, фармацевтичні, клінічні) дозволяє прослідкувати не тільки будову та походження термінів, а й їх видозміни як лексичного явища. Розглянуто питання розвитку мовно-комунікативної компетенції лікаря та чинників, які можуть впливати на нього. Поручено мовне питання в галузі медицини, оскільки лікар – це не тільки суб'єкт медичної сфери, а й учасник мовних ситуацій, які можуть вплинути на формування його іміджу. Зосереджено увагу на тому, що медичні працівники повинні оволодіти термінологією саме українською мовою, оскільки вона йде нарівні з національною.

Ключові слова: *термінологія, термін, термінознавство, терміносистеми, запозичені лексеми, латинізми, грецизми, мовно-культурна компетентність.*

Abstract. *The article examines the issue of the formation of terminology as a science, outlines the definition of the term and the reasons that affect the development of terminology systems. The formation of medical terminology as one of the oldest is highlighted separately. It is described how exactly the political situation affects the development and structure of the terminological lexeme. The issue of periodization of the medical terminology system is revealed and a brief description of each period is given. The division of terms into groups (anatomical, pharmaceutical, clinical) makes it possible to trace not only the structure and origin of terms, but also their variations as a lexical phenomenon. The question of the development of the doctor's language and communication competence and the factors that can influence it are considered. The language issue in the field of medicine is raised up, since a doctor is not only a subject of the medical field, but also a participant in language situations that can affect the formation of his image. Attention is focused on the fact that medical workers must master the terminology of the Ukrainian language as it is on a par with the national language.*

Key words: *terminology, term, terminological system, borrowed lexemes, Latinisms, Greekisms, linguistic and cultural competence.*

Постановка проблеми. Термінологія – це наука, яка займається вивченням термінів. Саме поняття «термінологія» було утворене ще у 60-х роках минулого століття, однак словники цього не фіксують. Поняття «термін» дійшло до нас ще з античних часів, проте ми використовуємо значення, яке закріпилося в латинській мові, – «межа». Термін – це слово або словосполучення, яке позначає певне поняття галузі техніки, науки, мистецтва і взаємодіє з іншими мовними одиницями.

Становлення термінології на теренах України є досить неоднозначним явищем, оскільки політичні умови не дозволяли здійснювати одночасний розвиток великої кількості терміносистем. Через це бачимо, що певні терміносистеми досить добре наповнені, а інші продовжують доповнюватися[1]. Це пов'язано з певним переліком чинників, впливу яких неможливо уникнути. Також науковці стверджують, що ізольованих терміносистем не існує, оскільки термін є її одиницею лексики, тому він пов'язаний із іншими розділами лінгвістики. Один термін може «подорожувати» між різними галузями і мати різні ознаки. Саме тому трактувати таку лексему треба, спираючись на особливості вживання в межах терміносистеми.

Терміни поділяються на загальнонаукові та спеціальні. Серед спеціальних хочемо виокремити медичну термінологію, яка є найдавнішою. Відомо, що спочатку з'явилися терміни на позначення частин тіла та органів, а потім їх опис та формування уявлень про їх нормальний розвиток та фіксування відхилень від норми. Медична термінологія через історичні та політичні обставини не могла розвиватися стабільно, в неї були часи розквіту і занепаду.

Використання медичної термінології активно почалося за часів Ярослава Мудрого у так званих «травниках», які надавали короткий опис хвороби та способи її лікування. У цих писаннях зафіксовано багато власне української медичної лексики на позначення не лише органів, а й симптоматики захворювань. Науковці того часу послуговувались «живою» мовою і використовували терміни, які для сучасників є дивними, тому зараз частіше використовується термін-запозичення.

У зв'язку з поширенням християнства українським медикам стали доступні іноземні джерела, які збагатили українську термінологію. Доступ до перекладних джерел з грецької та латинської мов дозволив вченим здійснити класифікацію медичних термінів та закласти фундамент для розвитку словникарства в медичній термінології. Цей крок став досить вагомим, оскільки це сприяло обміну медичною термінологією у двосторонньому порядку: не лише українські цілителі використовували в роботі іноземні праці, а й іноземці могли віднайти щось нове для себе. Такий обмін сприяв вивищенню медичної науки серед інших.

У ХХ столітті почався різкий розвиток медичної термінології, що було пов'язано з політичною ситуацією. Через посилення контролю активно починають друкувати українською мовою медичні журнали, газети та посібники. У цей час науковці роблять акцент не на запозичених термінах, а на творенні та доборі відповідників серед українського лексичного фонду. Цей етап термінології називають «творчим», тому що починають використовувати авторські терміни на заміну запозичених лексем. Науковці спершу намагалися створити нову лексему, а вже потім (якщо вона не так розкриває значення терміну) вони або створювали з відомих морфем, або зверталися до запозичення[2]. Такий підхід дав життя великій кількості нових термінологічних одиниць, що в свою чергу сприяло розвитку лексикології як розділу мовознавства.

Деякі термінологічні лексеми, що були створені в часи «творчого» періоду, закріпилися в науці дотепер, але більша ча-

стина пізніше була заборонена. На жаль, через низку обмежень повністю зникла велика кількість термінологічних одиниць, що призвело до збіднення української фахової термінології. Влада говорила про бурхливий розвиток української національної мови, зокрема і термінології, але то було не так. Термінологія того часу повинна була бути «узгодженою», якщо цього не відбувалося, то лексична одиниця втрачала право на існування, не кажучи про те, що велика кількість термінології була замінена на російські лексеми. Такі дії ніяк не могли сприяти так званому розвитку. Це був штучний «лінгвоцид», який спричинив зменшення української термінології.

Пізніше знову спостерігаємо часткове відродження термінології як науки, оскільки історично вона починає наближатися до національної української мови, а не існує як окрема система лексичних засобів. Зауважимо, що цей етап був набагато «біднішим», тому що в цей час вчені послуговуються латинізмами та грецизмами або ж добирають дублети-відповідники замість того, щоб створювати нові термінологічні одиниці, як було до цього.

На сучасному етапі бачимо велику зацікавленість вчених проблематикою спеціальної термінології та їх бажання відшліфувати наявні класифікації, які застосовуються до українських медичних термінологічних одиниць. Також вони тяжіють до стандартизації термінології – створення термінів-зразків, які б показували свою довершеність на лінгвістичному та логічному рівнях. Щоб утілити цю клопітку роботу в життя, вчені проводять міжнародні та всеукраїнські конференції, семінари [3]. Ця робота є достатньо складною та займає багато часу, проте вчені не відходять від своєї мети.

Окрім лінгвістів, проблемою медичної термінології почали опікуватися медійники, які організують диспути як у друкованих виданнях, так і на телебаченні. Українізація охопила всі сфери суспільного життя, тому використання саме української мови має бути обов'язковим у всіх галузях. Медична сфера не виняток. Медіа говорять про те, що через неприйняття української термінології відбувається повільний розвиток української мови в медичній сфері, тому що більшість лікарів продовжують спілкуватися з пацієнтами російською. Цей факт свідчить не лише про низький рівень мовної компетенції лікаря, а й вказує на проблеми в галузі української медичної термінології. Адже лікарі не можуть дібрати необхідного відповідника, тому замінюють його або латинізмом/грецизмом, або нав'язаною примусово російською лексемою. За інших умов українізація в медичній галузі розвивалася б набагато швидше.

Щодо запозичень зауважимо, що їх використання необхід-

но зменшити, тому що зникає потреба у використанні «власне української термінології». Так, використання вже знайомого запозичення звичніше, ніж нового українського відповідника, але то лише справа часу.

Відомо, що медичні терміни поділяються на 3 групи:

- *фармацевтичні* (назви лікарських препаратів та речовин ґрунтуються на запозиченнях з латини та грецької мов);

- *клінічні* (в основі понять, що дають уявлення про хвороби, симптоматику та особливості, є латинізми та грецизми; часто латинізми просто транскрибуються українською мовою);

- *анатомічні* (в основі багато латинізмів, оскільки до них відносять назви органів та частин тіла людини).

Вживання латинізмів та грецизмів у медичній термінології є базовим, тому є невід'ємною частиною формування іміджу медичного працівника. Попри прагнення створити власне українську термінологію, застосування запозичень є досить зручним. Багато термінів не можна описати однією лексемою в українській мові, доводиться добирати дві чи більше або передавати описово, що не зовсім зручно. Використати латинізм чи грецизм логічніше, принаймні зараз.

В основі української медичної термінології лежать два основних джерела – народна побутова мова і мова наукова. Співвідношення цих двох початків виразно простежується під час проведення семантичного аналізу матеріалів, що мають певне відношення до медичної проблематики. Хоча медицина обрала для себе власний шлях творення термінів за допомогою морфем класичних мов, які не обмежені додатковим змістом і постають як чисті символи, їй також притаманні назви, утворені шляхом перенесення значення, що свідчить про нероздільний зв'язок термінологічних систем із загальною мовою та про розвиток за її законами.

Одним із джерел поповнення української медичної термінології є загальнонародні слова, які ми називаємо побутовізмами. Розширення системи національної медичної термінології через використання побутовізмів зумовлено способом вторинного називання.

Така номінація здійснюється завдяки асоціативному принципу, оскільки більшість лексем творяться за подібністю. Вчені виокремлюють декілька груп, з яких, можливо, походить термін: назви речей побутового вжитку, господарського призначення, назви частин будівель та будівельних знарядь, назви поширених предметів, назви краєвидів, церковних реалій, гос-

подарських робіт, назви тварин, мінералів.

Терміни, які походять з однієї з таких груп, пов'язані з іншими лексемами на контекстуальному рівні. Самостійно така одиниця існувати не може, бо не має належного пояснення і не сприймається мовцями. Обов'язковою умовою є використання або додаткового іменника, або прикметника, які надають необхідного визначення.

Також зауважимо, що треба відрізнити терміни від професіоналізмів. Професіоналізм – це слово або словосполучення, яке вживається в межах певної галузі. У медичній сфері – це слова, які дають визначення певним поняттям і не завжди підпорядковуються нормам літературної мови. Також вони не становлять цілісної системи на відміну від термінів і не мають конкретної дефініції. Можемо сказати, що професіоналізми – це конкретні предмети, які ми вирізняємо від інших (назви медичних приміщень, персоналу, їх обладнання). Терміни – це абстрактне поняття, яке є частиною терміносистеми і не існує ізольовано.

Майбутні лікарі повинні опанувати базові медичні поняття на лексичному та граматичному рівнях. Це буде свідчити про їхню мовно-культурну компетентність та мовленнєву культуру. Якщо йдеться про підвищення вищезазначених компетентностей, то лікар має опанувати власне українську термінологію, яка знаходиться на рівні з національною мовою, і вільно володіти нею. Для цього можна використовувати фахові тексти українською мовою. У роботі з текстами цього типу набуваються навички інформативного аналізу і синтезу тексту, це готує здобувачів до опрацювання наукових джерел фахової проблематики. Після засвоєння певного тематичного ряду термінологічної лексики під час словникової роботи, вільного вживання цієї лексики у роботі над текстом здобувачі набувають навичок використання термінологічної лексики у власному контексті, для вираження своїх думок і міркувань. Подібні справи сприяють розвитку наукового мислення, що є показником вільного, досконалого володіння мовним матеріалом.

Висновок. Маємо надію на те, що в майбутньому «пуристичний» підхід до класифікування медичної термінології очистить її від «кальки», поверне власне українські відповідники і замінить російські.

Література

1. **Козловський В. О.** Термінологічні уваги. *Бібліотечний журнал*, 1926. Ч. 6–8. С. 17–25.

2. **Шевельов Ю. О.** Українська мова в першій половині двадцятого століття. Стан і статус. Нью-Йорк, 1987. 295 с.

3. **Масенко Л. К.** Українська мова у ХХ столітті. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. 250 с.

УДК 811.111:81'373

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ Й ІНТЕРЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОЯВИ КОВІД-НОВОТВОРІВ

Оксана Тепла,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри
романо-германських мов і перекладу Національного
університету біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

Схарактеризовано екстралінгвальні й інтерлінгвальні чинники появи ковід-новотворів. Визначено, що зазвичай поява неологізмів зумовлена передусім політико-економічними змінами у соціумі, глобалізаційними процесами, зміною парадигми сприйняття соціальної дійсності, виникненням нових реалій і потребою називати їх певними номінаціями.

Ключові слова: *екстралінгвальні чинники, інтерлінгвальні чинники, неологізми, ковід-новотвори.*

The article deals with the extra-linguistic and inter-linguistic factors of the emergence of covid neologisms. It has been determined that the emergence of neologisms is usually caused primarily by political and economic changes in society, globalization processes, a change in the paradigm of perception of social reality, the emergence of new realities and the need to call them certain nominations.

Keywords: *extralinguistic factors, interlingual factors, neologisms, covid neologisms.*

Злами, що сьогодні переживає суспільство, якнайбільш повно й неупереджено фіксує мова, яка є уособленням процесів активності світу та сприйняття людиною нового. Загальновідомо, що мова є динамічною системою, зважаючи на це, здатність розвиватися є природним способом її соціального буття. Відповідаючи на всі виклики, що відбуваються в суспільстві та в мовній свідомості, мова зазнає численних метаморфоз [64]. Виконуючи роль основного інструмента у процесах спілкування, мислення і